

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ ЛАКУН У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (типологічні аспекти)

ШВАЧКО С.О. ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ ЛАКУН У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (типологічні аспекти)

У статті вивчається природа синтаксичних лакун на матеріалі згорнутих нумеральних словосполучень – Num(N), з одного боку, та силенціального компонента у мовленні, з іншого. Синтаксичні пропуски (лакуни) аналізуються у художньому дискурсі англійської, української та російської мов. Num(N) осмислюються як субститути повних, не згорнутих словосполучень NumN. Силенціальний ефект аналізується з огляду на його витoki та екстеріоризацію.

ШВАЧКО С.А. ЭКСТЕРИОРИЗАЦИЯ СИНТАКСИЧЕСКИХ ЛАКУН В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ (типологические аспекты)

В статье изучается природа синтаксических лакун на материале свернутых нумеральных словосочетаний - Num(N) с одной стороны, и силенциального компонента коммуникации с другой. Синтаксические пропуски (лакуны) исследуются в художественном дискурсе английского, украинского и русского языков. Num(N) рассматриваются как субституты полных нумеральных словосочетаний – NumN. Силенциальный компонент (молчание в интеракции) эксплицируется в русле его источников и средств экстериоризации.

SHVACHKO S.O. EXTERIORIZATION OF THE SYNTACTICAL LACUNAS IN THE BELLES-LETTRES DISCOURSE (typological aspects)

The article deals with the nature of the syntactical lacunas in the English, Ukrainian and Russian languages – the belles-lettres discourse. Attention is being focused on the numeric word-combinations Num N, their variant – Num (N), with the omitted head words (nouns or their substitutes). The situationally charged Num (N) prove to be bifunctional implying both components – explicit and implicit. The integrative cognitive-communicative study of the silent effect proves its non-verbal and anthropocentric nature. The silent effect in the written discourse is graphically marked and lexically commented.

Ключові слова: синтаксичні лакуни, художній дискурс, згорнуті словосполучення, паузи, силенціальний ефект, поверхнева і глибинна структури, синкретизм.

Стабільною у мовленні є тенденція повтору. Протилежною до неї є тенденція пропусків (лакун) слів, словосполучень та цілих блоків. Лакуни у синтаксисі зумовлені різними чинниками – психічними, фізичними (екстралінгвальними) та дією закону мовної економії. Неомовлені семантичні пустоти у писемному тексті позначаються графічними засобами, а в усному – паузами та лексичними дескрипціями. Екстеріоризація лакун носить ситуативний характер, матеріалізується у близькому або дистантному оточенні. Їм (лакунам) притаманні позначення синтаксичними та стилістичними засобами [13]. Імплікація лакун (прихований, недомовлений, гаданий зміст) тяжіє до глибинних структур і стабільно екстеріоризується ситуаціями. Об'єктом дослідження у статті є синтаксичні лакуни, предметом – семантичне наповнення останніх у художньому дискурсі англійської, української та російської мов. Актуальність теми зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення

інтеграції вербальних та невербальних засобів комунікації [2;3;4;5;9], на осмислення процесів концептуалізації та категоризації, на освоєння дієвості дискурсивного аналізу, а також типів у мовах [6].

Синтаксичні пропуски позначені поліаспектністю, про що свідчить характер їх призначення та функціонування. Лакуни запобігають монотонності, тавтології, слугують засобами економії фізичних зусиль та специфічного „скоропису”. Оточення лакун розкриває їх імплікацію, слугує коментуванням їх семантичного наповнення. Феномен лакун має опосередкований знаковий характер.

Ми живемо у світі знаків. Знаковою системою є мова [8, с.168-183]. „Знак – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який виступає в процесі пізнання і спілкування в ролі замітника (представника) іншого предмета і використовується для одержання, зберігання, перетворення і передачі інформації” [8, с.169]. Замінниками (Z_{n2}), субститутами виступають умовні поліфункціональні знаки [11, с. 12-13]. Пор.: Буква як Z_{n2} є субститутом фонем, формула – субститутом моделі речення [7, с.125-127]. Виокремлюються первинні та вторинні знаки [7, с.125-127]. Первинні знаки (Z_{n1}) ословлюють думки, позначають емоційний стан людини, мають поверхневу та глибинну структури, їм притаманні адаптивність, системність, вони корелюють з невербальними знаками [14, с.137]. Вторинні знаки (Z_{n2}) є субститутами первинних (Z_{n1}). Z_{n2} (як замітники Z_{n1}) утворюють вторинні системи – мови типу есперанто, наукову символіку, метамову та перекодування. Семантика Z_{n1} віддзеркалює екстралінгвальне буття. Z_{n2} свідчать про дієвість когнітивного процесу. Первинні та вторинні знаки – глобальні за значенням, багатоярусні – за структурою, поліфункціональні за призначенням [10, с.109]. Z_{n2} мають статус експліцитних (коментуючих, надлишкових) та імпліцитних знаків. У статусі експлікатора Z_{n2} реалізуються у повторах, синонімії, переліку та конкретизації. Як імпліцитні, Z_{n2} актуалізуються у згорнутих, еліптованих конструкціях, а також – серед екстеріоризаторів силенціального ефекту [1].

Z_{n2} у згорнутих словосполученнях в основному позначені анафоричністю. Пор.: укр.

Два кольори (1) мої два кольори (2):

Червоне (3) то любов, а чорне (4) то журба. (Д.Павличко)

Словосполучення (1) розширюється компонентом (2), а потім згортається до позицій (3), (4). Еліптовані одиниці (3), (4) аугментувалися абстрактним значенням, але при цьому залишається, імплікують відсутній компонент *колір*. Ця синтаксична лакуна є

прозорою з огляду на попередні блоки (1), (2). Блоки (3), (4) позбавлені компонентів (1), (2) – *два, мої кольори*, але контекст дає можливість не забути про їх ретроспективну данність. Варіанти (3), (4) за змістом є синкретичними, вони імплікують кількісно-якісно предметне значення. *Два кольори* - нумеральне словосполучення (NumN), в якому семантичним центром є іменник – *кольори*. Num(N) є результатом згортання вихідного NumN структурного варіанта, в якому атрибутивний компонент Num зберігає семантичне навантаження первинної конструкції. Пор.: укр.

Як зараз бачу: з-за ріки –

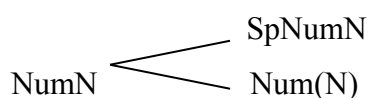
Дві кручі, наче маяки;

Одна зелена, чорна друга,

Чи літнє сонце, чи зав'юга,

Вони стоять собі в віки. (А.Малишко) [18, с.147]

Для нумеральних словосполучень NumN в англійській, українській та російській мовах притаманний процес розширення та згортання:

(Sp- специфікатор, розширювач NumN у статусі інтенсифікатора або апроксиматора).

З останнім варіантом - Num(N) пов'язаний феномен лакун. Незмінним елементом зазначених варіантів є Num. Пор.: Num(N), SpNumN, Num(N). Наприклад: англ. *six months, about four miles, two (o'clock)*; укр. *два зошити, приблизно чотири години, о другій (годині)*; рос. *два студента, около шести часов, три (часа)*. Модель Num(N) свідчить про дієвість закону економії, детермінації дискурсивними факторами. У Num(N) відсутня кореляція між формою і значенням, між поверхневою і глибинною структурами. Імпліцитність (N) розкривається шляхом занурення у ситуацію та паралінгвістичними елементами. У синтаксичних конструкціях Num(N) увага фокусується на залишку від вихідної конструкції, числівнику, який нагадує про відсутній компонент та є його імплікатором. Пор.: англ. *He's coming at 4.30 but he's to catch a train back at 6.20* (Galsworthy). *I could buy for ten thousand. That would only be four hundred a year* (Galsworthy). Таким чином, два компонента породжують одну: NumN → Num(N). В останньому варіанті семантична цінність превалює над структурною дискретністю. Усічені Num(N) ілюструють семантичну тотожність частини цілому. Асиметрія Num(N) об'єктивує наявність прямих та опосередкованих, вербальних та невербальних знаків позначення квантифікації.

У загадках спрацьовує прерогатива рематичних посилань, при стабільних пошуках тематичного блоку. Пропуск ключового слова у NumN загадок є небажаним, бо це позбавляє останніх їх причетності до зазначеного малого жанру. Пор.: укр. *Сімдесят сім одержок та всі без застезжок (капуста); сімсот соколят на одній подушці сплять (соняшник); два брати вік живуть, один на одного дивляться, а до купи не зійдуться (небо і земля)* [16,с.79,с.89,с.52].

До вторинних конструювань належать номінативні одиниці (слова, словосполучення та фразеологізми), а також комунікативні одиниці типу анотацій, тез, переказів. Криптичність (прихованість змісту) прослідковується у кросвордах, чайнвордах, і засекречених присвяченнях. Відомо що пустоти не вимірюються [2]. Але це не стосується синтаксичних лакун, які розкриваються за допомогою вербальних та невербальних засобів. Комунікативні паузи мають притаманну їм семантику [1]. Невербальні знаки найбільшою мірою зумовлюють відмінність між усним та писемним мовленням. У писемному мовленні є лише один канал – текст. В усному мовленні це – текст, інтонація, міміка, жест тощо. До паралінгвістичних засобів належать акустичні характеристики, а також - пауза, інтонація [8,с.180-183]. Паузи – поліаспектні та поліфункціональні. Людина мовчить, а інформація поступає. Найсильніший крик – у мовчанні. Пор:

Не жартуй наді мною, будь ласка,

І говорячи, не мовчи.

На що правді словесна маска?

Ти мовчанням мені кричи. (В.Симоненко) [8,с.181]

Мовчання – це дуалістичне явище, що вбирає в себе просодичні та смислові характеристики (план вираження – пауза, план змісту – силенціальний ефект). Мовчання в усному та писемному дискурсу представлено по-різному. Мовчання як невербальна дія комунікації позначена нульовим денотатом, корелює з графічними знаками (на письмі) та номінаціями-вербалізаторами (в усному та писемному мовленні). „Графіка мовчання” включає тире, три крапки, крапку в еліптичному реченні („рубленому” синтаксисі), редуплікацію знаків оклику, питання та крапки. Графічні знаки (ГЗ) мовчання експлікуються у писемному тексті словами, словосполученнями та суперзнаками – висловлюваннями. Паузи осмислюються шляхом когнітивного аналізу, поглиблення у глибинну ситуацію. Наратор-коментатор невербальної поведінки номінує мовчання, використовуючи монолексемні та полілексемні одиниці. Пор.: англ. *silence, pause, quiet, calm, terrible silence, empty*

silence, raw of silence, silent explosion; укр. *мовчання, тиша, спокій; тривала пауза, дзвінка тиша, мир і тиша*; рос. *тишь, молчание, спокойствие, мир; мягки тишины, мертвый сон, церковная тишина, розовая тишь* [12;13]. Мовна картина мовчання позначена стилістичними маркерами: синестезією, метафорами, епітетами та персоніфікацією. На відміну від фізичного мовчання, силенціальний ефект є вельми інформативним і потребує адекватних зусиль для його тлумачення [1].

Аналіз синтаксичних лакун (1) та комунікативних пауз (2) верифікує дієвість інтеграції вербальних та невербальних знаків спілкування, актуальність їх осмислення у руслі експансії теорії семіотичних систем.

Список літератури

1. Анохіна Т.О. Невербальні та вербальні засоби екстеріоризації силенціального ефекту в англomовному художньому дискурсі // Автореф. Дис...канд.філол.наук. – Запоріжжя, 2006. – 17 с.
2. Арутюнова Н.Д. Проблема числа // Логический анализ языка. Квантитативный аспект языка. / Отв.ред.Н.Д.Арутюнова.- М.:Индрик, 2005. – С.5-21.
3. Бессонова О.Н. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти.-Донецьк: ДонНУ, 2002. - 361с.
4. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. – М.: Прогресс, 1989. – С.5-15.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. – Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
6. Калиущенко В.Д. Типология отименных глаголов // Монография. – Донецьк: Донеччина, 1992. – 480 с.
7. Кодухов В.И. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 351 с.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2006. – 368 с.
9. Серебренников Б.А. Развитие человеческого мышления в структуре языка. // Ленинизм и теоретические проблемы языкознания. – М.: Наука, 1970. - С.320-348.
10. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Нука, 1974. – 124 с.
11. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. – М.: Наука, 1972. – 655 с.

12. Швачко С.О., Анохіна Т. Лінгвістичний статус паузи (на матеріалі англомовних художніх текстів). – Вісник Сумського державного університету. – Серія Філологічні наук. – 2002.- №3(36) – С.116-121.
13. Швачко С.О., Кобякова І.К. Семантичні тенденції номінацій природних явищ: когнітивні аспекти // одиниці та категорії сучасної лінгвістики /Збірник статей, присвячений ювілею Володимира Дмитровича Каліущенка. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток Лтд”, 2007. – С.297-306.
14. Швачко С.О., Переверза Е. Онтологические свойства слов-заместителей (на материале современного английского языка) // Вісник Сумського державного університету. – Серія Філологічні наук. – 2003.- №1(47) – С.136-141.
15. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках. - К.: Вища школа, 1981. – 143 с.

Джерела матеріалу

16. Антологія української поезії. Т.4. – Київ: Держ.вид.худ.літератури, 1957. – 509 с.
17. Сергій Есенін. Стихотворения и поэмы. – Л.: Сов.писатель, 1960. – 421 с.
18. Українська народна творчість. Загадки / Упорядкував Березовський І.П. – Київ:АН УРСР, 1962. – 511 с.